

## **Спеціалізованій вченій раді**

**Д 64.053.04 у Харківському національному педагогічному університеті  
імені Г. С. Сковороди**

### **В І Д Г У К**

**офіційного опонента**

доктора педагогічних наук, професора

**СТРЕЛЬНИКОВА ВІКТОРА ЮРІЙОВИЧА**

на дисертацію

**Прокопенко Ірини Андріївни**

«Система підготовки майбутніх учителів до фасилітаційної взаємодії з  
учнями закладів загальної середньої освіти», поданої на здобуття наукового  
ступеня доктора педагогічних наук  
за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

### **Актуальність теми дисертації**

Актуальність проблеми, обраної дисертанткою для дослідження, сумніву не підлягає. У сучасних умовах модернізації освіти та побудови Нової української школи значна увага приділяється особистості вчителя, здатного організувати таке освітнє середовище, в якому і учні, і вчитель зможуть проявляти свою суб'єктність, розкривати власний потенціал, здібності й таланти. Нова українська школа потребує не ідеального вчителя, а вчителя, який діятиме ефективно та спроможного працювати на засадах фасилітаційної взаємодії, співпраці, партнерства всіх учасників освітнього процесу. Нині завдання професійної підготовки майбутніх учителів зорієнтовані на освоєння студентами нового стилю педагогічного мислення, але досі не всі вчителі готові відмовитись від традиційної домінантної ролі в освітньому процесі та перейти до взаємодії з учнями на засадах партнерства, діалогу, довіри. Запропонована у дисертації педагогічна система враховує не лише інтереси учнів, а й вчителів, що може змотивувати останніх до перегляду своєї рольової позиції. Тому підготовка майбутніх учителів до фасилітаційної взаємодії з учнями є актуальною в галузі професійної освіти й взаємопов'язана з сучасними трансформаціями в НУШ.

### **Наукова новизна одержаних результатів**

Оцінюючи головні здобутки дисертаційного дослідження, варто зробити акцент на результатах, що мають наукову новизну.

По-перше, заслуговує на увагу обґрунтування теоретично-методологічних засад підготовки майбутніх учителів до здійснення фасилітаційної взаємодії зі школярами (концептуальні ідеї, наукові підходи й принципи, які стали підґрунтям для розробки відповідної педагогічної системи та забезпечення її ефективності).

По-друге, в прикладному аспекті цінною є розроблена педагогічна система підготовки майбутніх учителів до фасилітаційної взаємодії з учнями закладів загальної середньої освіти, що об'єднує цільовий, концептуальний, змістовно-технологічний та контрольно-результативний блоки; і обґрунтовані педагогічні умови, що забезпечують ефективність реалізації зазначеної підготовки (створення фасилітаційного середовища в закладі вищої освіти; забезпечення набуття майбутніми фахівцями досвіду фасилітаційної взаємодії у квазіпрофесійній діяльності).

По-третє, у практичній площині є виваженими уточнення та конкретизація суті понять «взаємодія» – процес, який відбувається між педагогом та учнями в ході спільної діяльності та спрямований на розвиток особистості кожного учня; «фасилітаційна взаємодія» – педагогічний процес, що забезпечує підвищення ефективності спільної діяльності й активізацію всебічного розвитку його суб'єктів, створення оптимальних умов для їхньої особистісної самореалізації й максимально повного розкриття індивідуальних потенціалів шляхом відповідної організації цього процесу педагогом та прояву ним професійно важливих якостей та властивостей; «готовність майбутнього вчителя до фасилітаційної взаємодії» – стійке інтегративне особистісно-професійне утворення, що забезпечує здатність майбутнього вчителя здійснювати ефективну фасилітаційну взаємодію з учнями.

По-четверте, набули уточнення: квінтесенція підготовки майбутніх учителів до здійснення фасилітаційної взаємодії з учнями закладів загальної середньої освіти як спеціально організованого педагогічного процесу, спрямованого на забезпечення готовності студентів до здійснення цієї взаємодії в майбутній професійній діяльності; структурні компоненти (мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісно-операційний, особистісно-рефлексійний) готовності майбутнього вчителя до фасилітаційної взаємодії та змістовне наповнення; етапи формування зазначеної готовності в здобувачів вищої педагогічної освіти (діагностичний, мотиваційно-орієнтаційний, змістовий, процесуальний, оцінно-результативний); критерії (мотиваційно-аксіологічний, змістовий, процесуальний, особистісно-оцінний) і відповідні показники, рівні сформованості в майбутніх шкільних педагогів зазначеної готовності.

По-п'яте, цінним є те, що подальшого розвитку набула теорія підготовки майбутніх учителів до здійснення фасилітаційної взаємодії з учнями закладів загальної середньої освіти (форми, методи, освітні технології, засоби, етапи здійснення означеного процесу).

Вважаємо коректним формулювання зазначених елементів наукової новизни; вони віддзеркалюють відмінності між вже відомими положеннями й орієнтують на результати, яких можна досягти завдяки застосуванню їх на практиці; їх кількість і кваліфікаційні ознаки відповідають нормативним вимогам, що ставляться до докторських дисертацій.

## **Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації**

Сформульовані І. А. Прокопенко у дисертації наукові положення, висновки і рекомендації є логічними, аргументованими, послідовними, змістовними.

Достовірність результатів, що було отримано, підкріплюється: опрацюванням великої кількості джерел, застосуванням здобувачкою сучасних методів дослідження, обґрунтованістю головних положень дослідження, апробацією та впровадженням результатів дослідження у площину практичної діяльності закладів вищої освіти.

Переконливим та змістовним є обґрунтування теми, обраної для дослідження. Низка поставлених для вирішення завдань розкриває зміст теми та сприяє реалізації поставленої мети.

Ознайомлення зі змістом дисертації І. А. Прокопенко дає змогу констатувати, що методологічні підходи (системний, синергетичний, особистісно-діяльнісний, суб'єктний, ресурсний, аксіологічний, компетентнісний та технологічний), які були обрані дослідницею, вказують на ґрунтовність дослідження.

Вірогідність наукових положень, переконливість висновків та рекомендацій, що були сформульовані, обумовлені чіткою логікою викладення матеріалу, різноманітністю та глибиною опрацювання використаних джерел (596 найменувань).

Зарубіжні видання, включені до джерельної бази (67 найменувань), є свідченням високого рівня опрацювання матеріалу, наукової зрілості та ґрунтовної підготовки авторки.

Позитивне враження справляє коректне використання теоретичних (аналіз і узагальнення сучасної філософської, психолого-педагогічної, соціологічної та навчально-методичної літератури, наукових праць та дисертаційних робіт, статей у словникових виданнях з метою з'ясування сучасного стану розробленості проблеми, розкриття її сутності, вибору тих концептуальних ідей, що стали теоретико-методологічним і методичним підґрунтям для розробки й упровадження в освітній процес педагогічної системи підготовки майбутніх учителів; синтез, моделювання, що дали можливість систематизувати та узагальнити інформацію про об'єкт дослідження, сформулювати термінологічний апарат, розробити систему підготовки майбутніх учителів до фасилітаційної взаємодії з учнями закладів загальної середньої освіти) та емпіричних методів дослідження.

Досягнення мети й розв'язання завдань, поставлених у дослідженні, засвідчує аналіз основних положень. Зміст виконаної роботи відповідає меті та поставленим завданням.

Достовірність й обґрунтованість результатів дисертації підтверджується їх оприлюдненням на: міжнародних, всеукраїнських та регіональних науково-практичних конференціях, семінарах.

Висновкам, що представлені в дослідженні, властиві достатній рівень повноти, вираженості, логічності та обґрунтованості.

### Оцінка змісту та завершеності дисертації

Дисертація складається з анотації, вступу, п'яти розділів, висновків і списку використаних джерел до кожного з них, загальних висновків та додатків. Її структура є абсолютно виправданою. Побудова основних частин дисертації свідчить про логічність та завершеність викладу матеріалу. Обраний І. А. Прокопенко ракурс дослідження проблеми надає роботі новизни і наукової цінності. Кожний з розділів дисертації характеризується певним внеском у вирішення проблеми підготовки майбутніх учителів до фасилітаційної взаємодії з учнями закладів загальної середньої освіти.

У вступі авторка дає чітке обґрунтування актуальності проблеми підготовки майбутніх учителів до фасилітаційної взаємодії з учнями закладів загальної середньої освіти. Мету дослідження сформульовано коректно, вона узгоджена з темою дисертації й корелює із поставленими завданнями. Логічно визначено об'єкт та предмет дослідження. Дано логічну характеристику методам дослідження, що були використані у роботі.

У першому розділі – «Теоретичні засади фасилітаційної взаємодії майбутніх учителів з учнями закладів загальної середньої освіти» – авторкою проаналізовано педагогічну взаємодію як предмет наукового аналізу, визначено суть поняття фасилітаційної взаємодії вчителів зі школярами.

Ірина Андріївна Прокопенко довела, з чим ми погоджуємося, що у процесі здійснення фасилітаційної взаємодії продуктивність діяльності переважною мірою визначають такі основні фактори: 1) особистість фасилітатора (індивідуальні властивості та якості людини); його персональна референтність для решти учасників; мотиви діяльності фасилітатора; стиль його комунікації, індивідуальна соціальна роль (позиція) у групі (спостерігач, учасник сумісної діяльності, суперник, створювач сприятливих умов); 2) індивідуально-психологічні особливості суб'єктів діяльності (значущість і ставлення до особистості фасилітатора; мотиви включення в діяльність); характер групової діяльності (складність дій, що виконують учасники; креативність діяльності); 3) характер відносин між учасниками, що виникають у процесі спільної діяльності, психологічний клімат в учнівській спільноті. Слушною є думка дослідниці стосовно того, що існує актуальна потреба у забезпеченні цілеспрямованої підготовки майбутніх учителів до здійснення фасилітаційної взаємодії.

Висновки до першого розділу, сформульовані автором, є коректними. Вони зроблені на основі ґрунтовного дослідження джерельної бази, а також узагальнення, аналізу та систематизації провідних науково-теоретичних положень, що характеризують процес підготовки майбутніх учителів до фасилітаційної взаємодії з учнями закладів загальної середньої освіти. Викладені відповідно до змісту розділу, вони відображають результати завдань, що були поставлені у дослідженні.

Особливу сумлінність здобувачка виявляє в другому розділі дисертації («Методологічні основи дослідження проблеми підготовки майбутніх учителів до фасилітаційної взаємодії з учнями закладів загальної середньої освіти»), де визначено методологічну базу проведеного наукового пошуку, представлену на філософському, загальнонауковому, конкретно-науковому й технологічному рівнях.

З огляду на здійснений аналіз дисертантка дійшла висновків про те, що методологічну базу дослідження проблеми підготовки майбутніх учителів до фасилітаційної взаємодії з учнями закладів загальної середньої освіти складає сукупність таких методологічних підходів: системний, синергетичний, особистісно-діяльнісний, суб'єктний, ресурсний, аксіологічний, компетентнісний та технологічний.

Цінним є те, що дисертантка визначає теоретично-методологічні засади дослідження проблеми підготовки майбутніх учителів до фасилітаційної взаємодії з учнями закладів загальної середньої освіти, що стало підґрунтям для визначення мети, завдань, змісту, методів, форм, засобів, етапів реалізації зазначеного процесу, розробки й реалізації механізму оцінювання здобутих результатів, за необхідності внесення відповідних коректив у цей процес.

Зазначаємо, що висновки, які було сформульовані дисертанткою до другого розділу, зроблені нею на підставі опрацювання необхідної кількості наукових джерел, є обґрунтованими та достовірними, підтверджуються використанням методів аналізу й синтезу наукових даних.

У третьому розділі «Підготовка майбутніх учителів до фасилітаційної взаємодії з учнями як педагогічна проблема» розкрито суть підготовки майбутніх учителів до фасилітаційної взаємодії з учнями та готовності як результату цієї підготовки, з'ясовано стан наукової розробленості проблеми підготовки майбутніх шкільних педагогів до вказаної взаємодії, схарактеризовано змістове наповнення структурних компонентів готовності майбутніх учителів до фасилітаційної взаємодії зі школярами.

Здобувачкою акцентовано увагу на тому, що очікуваним результатом підготовки майбутніх учителів до фасилітаційної взаємодії з учнями є сформованість у здобувачів вищої педагогічної освіти відповідної готовності, котра являє собою інтегративне професійно-особистісне утворення, яке забезпечує сталу здатність фахівця ефективно здійснювати зазначену взаємодію. Ця готовність інтегрує в собі такі складники: мотиваційно-ціннісний (сприйняття фасилітації як власної професійно-особистісної цінності, розвиненість мотивів щодо постійного самовдосконалення навичок фасилітаційної взаємодії з учнями); когнітивний (засвоєння знань про суть фасилітації та фасилітаційної взаємодії, методи, форми, етапи її реалізації); діяльнісно-операційний (оволодіння вміннями й навичками реалізовувати фасилітаційну взаємодію з учнями у практичній педагогічній діяльності); особистісно-рефлексійний (сформованість професійно важливих якостей, здатність здійснювати самоаналіз і самооцінка своєї діяльності, поведінки, а також їх впливу на діяльність і поведінку школярів).

Висновки до третього розділу, які було сформульовано автором, є обґрунтованими та достовірними. Вони визначаються науковою новизною та практичною значущістю результатів дослідження.

У четвертому розділі – «Теоретичне обґрунтування системи підготовки майбутніх учителів до фасилітаційної взаємодії з учнями закладів загальної середньої освіти» – визначено загальнотеоретичні основи проєктування педагогічної системи, теоретично обґрунтовано й розроблено систему підготовки майбутніх учителів до фасилітаційної взаємодії з учнями закладів загальної середньої освіти, схарактеризовано науково-методичне забезпечення реалізації цього процесу.

Авторкою з'ясовано провідні концептуальні ідеї дослідження, які стали підґрунтям для розробки педагогічної системи, що включає цільовий, концептуальний, змістовно-технологічний та контрольо-результативний блоки. У цільовому блоці системи відображено на основі врахування соціального запиту та вимог до сучасного вчителя мету й завдання реалізації підготовки майбутніх учителів до здійснення фасилітаційної взаємодії з учнями закладів загальної середньої освіти. Концептуальний блок включає застосовані методологічні підходи, принципи і функції реалізації підготовки студентів педагогічних спеціальностей до фасилітаційної взаємодії зі школярами. Змістовно-технологічний блок системи відображає змістове наповнення структурних компонентів (мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісно-операційний, особистісно-рефлексійний) відповідної готовності як результату підготовки майбутніх учителів до фасилітаційної взаємодії, педагогічний інструментарій (методи, форми, освітні технології, засоби), етапи формування цієї готовності та виявлені умови забезпечення підвищення ефективності її формування. Контрольно-результативний блок системи інтегрує в собі визначені критерії, показники й рівні сформованості готовності майбутніх учителів до фасилітаційної взаємодії з учнями, а також очікуваний результат реалізації зазначеної системи.

У п'ятому розділі – «Експериментальна перевірка системи підготовки майбутніх учителів до фасилітаційної взаємодії з учнями закладів загальної середньої освіти» – проаналізовано організацію і проведення педагогічного експерименту, схарактеризовано процедуру оцінювання його результатів, представлено дані їх кількісного й якісного аналізу.

Аналіз результатів експериментальної роботи засвідчив позитивну динаміку формування готовності майбутніх учителів до фасилітаційної взаємодії з учнями закладів загальної середньої освіти, які увійшли до експериментальної групи. Також результати впровадження вказали на педагогічну доцільність визначених концептуальних засад дослідження. Підсумки проведеного експерименту підтвердили вихідну гіпотезу дослідження.

Виокремлення критеріїв (мотиваційно-аксіологічний, змістовий, процесуальний, особистісно-оцінний), показників та рівнів (високий, середній, низький) сформованості готовності майбутніх учителів до

фасилітаційної взаємодії з учнями закладів загальної середньої освіти є також важливими аспектами дослідження.

Заслугове схвалення організація та проведення педагогічного експерименту, результати якого представлено у дисертації. Їхній всебічний якісний та кількісний статистичний аналіз підтверджують доцільність упровадження системи підготовки майбутніх учителів до фасилітаційної взаємодії з учнями закладів загальної середньої освіти та її значущість.

**Загальні висновки** є логічними. У них в узагальненому вигляді представлено основні здобутки дослідження, відображено зміст роботи та висвітлено головні результати дисертаційного дослідження. Вони завершують дисертацію, підкреслюючи її наукову значущість та практичну цінність, надаючи змогу стверджувати, що поставлені у дослідженні завдання – виконано, а мету – досягнуто.

Відзначимо, що додатки, які містяться у дисертаційній роботі, увиразнюють та поглиблюють уявлення про її зміст.

Вивчення матеріалів дисертації І. А. Прокопенко дозволяє зробити висновок про те, що підґрунтям отриманих наукових результатів є: вивчення й аналіз різних підходів, що застосовувались до вирішення зазначеної проблеми; її всебічна розробка; опрацювання великої кількості джерел інформації і практичний досвід педагогічної фасилітації авторки. Все зазначене дає підстави стверджувати, що мета роботи у процесі виконання дослідження була досягнута, а сама дисертація є завершеною науковою працею.

### **Значення одержаних результатів для науки й практики та рекомендації щодо їх можливого використання**

Згідно наших поглядів, результати дисертаційного дослідження І. А. Прокопенко мають теоретичну й практичну значущість, яка полягає в можливості імплементації розробленої системи підготовки майбутніх учителів до фасилітаційної взаємодії з учнями закладів загальної середньої освіти в освітній процес ЗВО. Розроблено й апробовано навчально-методичне забезпечення цієї системи, що представлено в опублікованих монографіях, наукових статтях, підготовлених до семінарів-практикумів дидактичних матеріалах (професійно зорієнтовані навчальні завдання, вправи, кейси, веб-квести з проблеми дослідження; плани-конспекти позааудиторних заходів), методичних рекомендацій для викладачів вищої школи та вчителів з проблеми дослідження. Модифіковано модулі програм навчальних дисциплін: «Педагогіка», «Психологія», «Психологія лідерства», «Педагогіка вищої школи», «Педагогіка і психологія вищої школи». Створена педагогічна студія «Основи фасилітаційної взаємодії з учнями закладів загальної середньої освіти», робота в якій проводиться у формі навчально-тренінгових заходів безпосередньо на базі ХНПУ імені Г. С. Сковороди, а також виїзних заходів (відвідування шкіл, участь у соціальних освітніх проєктах,

педагогічних форумах тощо). Теоретичні положення та практичні напрацювання, викладені в дисертації, монографіях, статтях, науково-методичних рекомендаціях можна застосовувати в системі вищої педагогічної освіти, підвищенні кваліфікації викладацьких кадрів..

#### **Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації в опублікованих працях**

Результати дослідження відображено в 41 друкованій праці (із них 31 одноосібна), серед них: одноосібна монографія, 2 колективні монографії (одна з яких англійською мовою опублікована в країні ЄС – Чехії), 16 одноосібних статей, опублікованих у наукових фахових виданнях України, 7 статей опубліковано в зарубіжних періодичних наукових виданнях (три з яких індексуються у світових наукометричних базах – 2 у Scopus й 1 у WoS), 11 – у збірниках матеріалів і тез доповідей на науково-практичних конференціях, 4 видання методичних рекомендацій.

Зазначені публікації відображають основні наукові положення, зокрема ті, які здобувачкою винесено на захист дисертаційної роботи.

#### **Відповідність змісту автореферату основним положенням дисертації**

Ознайомлення з текстом автореферату дисертації дає підстави стверджувати, що за структурою, змістом та оформленням він відповідає вимогам, що ставляться МОН України. У тексті автореферату дисертації відображено основні положення, зміст, результати і висновки здійсненого І. А. Прокопенко дисертаційного дослідження.

Наголосимо, що зміст автореферату та основні положення дисертації є ідентичними.

#### **Дискусійні положення та зауваження**

Позитивно оцінюючи дисертаційну роботу І. А. Прокопенко, вважаємо за доцільне висловити окремі зауваження та побажання:

1. У розділі 2 дисертації виокремлено конкретний спектр методологічних підходів (системний, синергетичний, особистісно-діяльнісний, суб'єктний, аксіологічний, компетентнісний, ресурсний, технологічний) підготовки майбутніх учителів до фасилітаційної взаємодії з учнями закладів загальної середньої освіти. Проте варто було до цих підходів додати ще акмеологічний підхід, адже зазначена взаємодія сприяє розкриттю акме кожного її учасника.

2. Авторкою дисертаційної роботи доволі ґрунтовно проаналізовано зарубіжний досвід підготовки майбутніх учителів до фасилітаційної взаємодії з учнями закладів загальної середньої освіти. Однак необхідно було б приділити дещо більше уваги висвітленню особливостей і характерних ознаки підготовки майбутніх учителів до фасилітаційної взаємодії з учнями в різних країнах, а також зробити акцент на можливості



імплементатії передового досвіду в освітній процес підготовки вітчизняних педагогів.

3. У дисертації запропоновано схематичний вигляд педагогічної системи підготовки майбутніх учителів до фасилітаційної взаємодії з учнями закладів загальної середньої освіти. Структуру системи розкрито достатньо детально, однак доцільно було більше уваги приділити особливостям функціонування її окремих блоків.

4. У роботі виділено сукупність дидактичних принципів, на вимоги яких спирається дослідниця, а також визначено специфічні принципи підготовки майбутніх учителів до фасилітаційної взаємодії з учнями закладів загальної середньої освіти. Однак бажано було б більш чітко розкрити, як ці принципи реалізуються в практичній роботі із здобувачами вищої педагогічної освіти.

5. Розуміючи, що підготовка дисертації Ірини Андріївни відбувалася упродовж тривалого часу, коли світ перебував ще в інших реаліях, і схвально оцінюючи ретельно прописані умови підготовки майбутніх учителів до фасилітаційної взаємодії з учнями закладів загальної середньої освіти, зазначимо, що проведене дослідження ще більше відповідало б на запити сучасної професійно-педагогічної практики, якби здобувачка звернула увагу на нові освітні умови, які докорінно змінюють сучасну професійну підготовку вчителів, та висвітлила питання упровадження дистанційного навчання у ЗВО у зв'язку із пандемією й тотальною цифровізацією всіх сфер життя.

6. Хоча в підрозділі 5.1 здійснюється загальний огляд діагностичних методик, що упроваджувались в дослідженні, їх вибір є не досить інструментованим. Доцільно було б чіткіше обґрунтувати вибір та розробку діагностичного інструментарію дослідження, оформивши це у вигляді таблиці критеріїв, показників, методів та методик дослідження.

Проте вважаємо, що вказані зауваження не знижують теоретичної і практичної цінності дослідження, проведеного здобувачкою, яке можна схарактеризувати як цілісне, концептуальне, самостійне та завершене. Вважаємо його вагомим внеском у розвиток теорії професійної підготовки майбутніх шкільних педагогів.

### **Загальні висновки і оцінка дисертації**

Аналіз автореферату, дисертації та опублікованих праць дає підстави для висновку про те, що дослідження Ірини Андріївни Прокопенко на тему «Система підготовки майбутніх учителів до фасилітаційної взаємодії з учнями закладів загальної середньої освіти» є завершеним, цілісним, самостійним дослідженням, яке має наукову новизну, теоретичне та практичне значення. У роботі отримано нові науково обґрунтовані результати, які дали змогу автору здійснити комплексне вирішення важливого актуального наукового завдання з теорії і методики професійної освіти.

Ураховуючи актуальність, новизну і значущість результатів дослідження для педагогічної науки в цілому, рецензована робота заслуговує на позитивну оцінку. Дослідження відповідає пп. 9, 10, 12, 13, 14 Постанови Кабінету Міністрів України «Порядок присудження наукових ступенів» від 24.07.2013 за №567 (зі змінами), а її авторка – Прокопенко Ірина Андріївна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти.

**Офіційний опонент:**

доктор педагогічних наук, професор,  
професор кафедри спеціальної освіти  
і соціальної роботи Полтавського  
національного педагогічного  
університету імені В. Г. Короленка



Віктор СТРЕЛЬНИКОВ

